

культура петровського часу в усіх своїх видах демонструє формування нової культури, створення нових форм, що здатні відтворити ідеї часу. Численні барвисті барокові образи, їх декоративність і парадність, словесний живопис, експресія й емоційність стали найбільш відповідними стилістичними засобами для вираження нових понять і явищ, але далеко не були єдиними ознаками стилю петровської епохи. І як підсумок: уже в творчості Феофана Прокоповича починає формуватися новий раціоналістичний підхід до дійсності. Та й сам стиль творів Феофана, без уваги на деяку декоративність, риторизм, гру контрастами, тяжіє до чіткості і виразності думки і слова, а його «Епиникион» за типом образності протистоїть бароковому стилю. Яскраво виражена неоднорідність епічної поеми, яку можна оцінювати як наслідок риторичної першооснови барокової поезії, – свідство стильової неупорядкованості і незлагоди, що загалом характеризує стан словесного мистецтва перехідного періоду.

Література:

1. Панченко А.М. О смене писательского типа в петровскую эпоху // XVIII век. Л., 1974.
2. Моисеева Г.Н. Древнерусская литература в художественном сознании и исторической мысли России XVIII века. Л., 1980.
3. Панченко А.М. Русская культура в канун петровских реформ. Л., 1984.
4. Прокопович Феофан. Сочинения / Под ред. И.П.Еремина. М.:Л., 1961.
5. Пигарев К. Русская литература и изобразительное искусство. М., 1966; Васильев В.Н. Старинные фейерверки в России. Л., 1960; Софронова Л.А. Поэтика славянского театра XVII–XVIII вв.: Польша. Украина. Россия. М., 1981.
6. Pełc J. Obras – Slowo – Znak. Wrocław – Warszawa – Kraków. 1973.
7. Соболевський А.И. Переводная литература Московской Руси XIV–XVII вв. Сборник ОРЯС, 1903.
8. Морозов А.А. Падение Гостка Фазтона. Československa rusistika, 1970, № 6.
9. Прокопович Феофан. Сочинения / Под ред. И.П.Еремина. М.:Л., 1961.
10. Перетц В.Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы семнадцатого столетия. М.:Л. 1962.
11. Морозов П. Феофан Прокопович как писатель. СПб., 1880.
12. Васильев В.Н. Старинные фейерверки в России. Л., 1960.
13. Ровинский Д.А. Обзорение иконописания в России до конца XVII века. Описание фейерверков и иллюминаций. 1674–1891 гг. СПб., 1903.
14. Ранняя русская драматургия (XVII – первая половина XVIII в.): Пьесы школьных театров Москвы. М., 1974.
15. Аверинцев С.С. София – Логос. Словарь. Второе, исправленное издание. К., 2001.

Оксана КОСТИВ (Івано-Франківськ)

ДЕНЬ ВЕСНЯНОГО РІВНОДЕННЯ У СВІТОВИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЯХ

Статтю присвячено дню весняного рівнодення, який вважався початком нового року у різних народів світу. Досліджено солярну символіку свята, вірування та повір'я, пов'язані з цим днем, а також світові традиції його святкування.

The article is devoted to the day of the vernal equinox, which was considered as a beginning of a new year in different countries. The solar symbolism of the holiday, beliefs and superstitions associated with this day, and the world celebrating traditions are investigated.

День весняного рівнодення (20 або 21 березня, який вважають початком астрономічної весни у Північній півкулі) – одне із найдавніших і найвеличніших свят на нашій планеті. Про його давність свідчать пам'ятки-мегаліти багатьох прадавніх цивілізацій.

Так, Сфінкс у Гізі (найбільша у світі вирубана з монолітного каменю скульптура завдовжки 73 та висотою 20 метрів), за віруваннями давніх єгиптян, є стражником вічного спокою фараонів – охороняє шлях до пірамід Хеопса, Хефрена і Меккеріна, а також стежить за сходом Сонця і обертанням планет. Стародавні цивілізації вважали цю статую символом божества – сонця. Такі міфологічні уявлення мають реальне підґрунтя: у період реконструювання Сфінкса було виявлено, що у дні весняного і осіннього сонцестояння – 21 березня і 21 вересня промені сонця, яке сходить, падають перпендикулярно до обличчя Сфінкса, тобто погляд Сфінкса орієнтований точно на висхідне сонце.

Час створення пам'ятки залишається загадковим, але існують теорії, згідно з якими величезну статую витесано ще задовго до побудови пірамід. Приміром, американський учений, професор Роберт Шох вважає, що час створення пам'ятки – 7000-5000 рр. до н.е. Парадоксально, що стародавні джерела не містять жодної згадки про Сфінкса. Не становить винятку і Геродот: у найтонших деталях описавши піраміди ще у I тисячолітті до н.е., давньогрецький історик, географ, учений-мандрівник жодним словом не обмовився про Сфінкса. Подібну байдужість стародавніх літописців до такого величного зображення священної тварини можна пояснити тільки тим, що сфінкс постійно заноситься піском. Є відомості, що сфінкса відкопували з піску при пануванні у Єгипті династії Птолемеїв, за часів римських імператорів і арабських правителів у долині Нілу. Міс Емілі Сендс, яка в 1926 році організувала експедицію до Єгипту із метою знайти легендарну гробницю Осіріса, так писала про Сфінкса у своєму щоденникові: «Нам неймовірно пощастило! Адже ми вперше за 2000 років бачимо Сфінкса вільним від піску. Більшу частину свого життя він був засипаний піском аж по плечі...» [4; С.8]. І зараз після тривалих піщаних бур величного сторожа сонця також доводиться відчищати від піску.

Головна вісь (так званий «П'ятковий камінь») гігантської кам'яної загадки в самому центрі Європи – Стоунхенджу – направлена на точку сходу сонця у день весняного рівнодення. Величезні кам'яні брили цієї неймовірної споруди неподалік Лондона утворюють арки, що слугували у давнину бездоганним покажчиком сторін світу. Існують різні гіпотези щодо віку Стоунхеджу: донедавна вважалось, що монумент приблизно в 3100 р. до н.е. спорудили племена, які населяли Британський півострів, аби спостерігати за Сонцем і Місяцем; новітні ж методи, застосовані професором Уельського університету Девідом Боуеном наприкінці XX ст., засвідчили, що на сьогодні ця дивовижна пам'ятка мегалітичної культури нараховує вже близько 14 000 років. Європейський велет містить безліч таємниць, на які ось уже кілька поколінь учених зі всього світу не можуть знайти відповіді. Яким чином багатотонні брили (деякі – по 25 тонн!) доставлялись до Солсберійської долини (встановлено, що ці кам'яні брили були видобуті у різних каменоломнях на відстані від 23 до 290 км!), як їх встановлювали вертикально. Неймовірим також є те, що 56 маленьких поховальних «ямок Обрі», що знаходяться усередині кола, утвореного кам'яними блоками, точно позначають траєкторію Полюса світу 12-30 тисяч років тому! Вивчення геометричних особливостей Стоунхеджу дало змогу астрономам переконатися, що творці цієї споруди знали точний орбітальний період

Місяця і тривалість сонячного року. Комп'ютерна реконструкція первинного виду Стоунхеджу, здійснена ученими в 1998 році, засвідчила, що цей велетенський стародавній моноліт є не тільки сонячним і місячним календарем, як вважали раніше, але й і точною моделлю Сонячної системи в поперечному розрізі, за якою остання складається не з 9, а з 12 планет, що підтверджують останні наукові розвідки. Цікаво, що за космогонічними уявленнями багатьох давніх народів наша сонячна система нараховує саме 12 планет.

За одними легендами давніх кельтів, Стоунхендж був споруджений на півдні Англії велетнями, за іншими – сам великий чаклун Мерлін, «застосувавши якісь прилаштування, зсунув камені і довів тим самим, що розум сильніший за міць» [2; С. 199]. Король бриттів Аврелій Амброз, відвідавши монастир на горі Амбрія і побачивши там могили своїх воїнів, які загинули у бою із саксами, вирішив спорудити їм пам'ятник, гідний мужніх героїв. Мерлін порадив королю перенести до могил хоробрих бриттів «Хоровод Велетнів» із королівства Ірландії: мовляв, ці камені (Хоровод Велетнів) – не прості. Колись давно із давніх куточків Африки їх принесли велетні, які тоді ще жили на землі, і каміння сповнене чудодійних властивостей: велетні поливали його водою, і вода ставала цілющою, загоювала найстрашніші рани, давала здоров'я і силу... [7; С. 150]

У великій цивілізації ацтеків у цей день із найзнаменитішої піраміди сповзає вогняний змії Кетцалькоатль (Кетцакоатль, Кецалькоатль). Кетцалькоатль («пернатий змії») – одне з найвищих божеств ацтекського пантеону і пантеонів інших цивілізацій Центральної Америки («Кукулькан» у майя), творець світу і людини, бог мудрості, творення і натхнення, покровитель ремесел, нерозривно пов'язаний із Вечірньою і Вранішньою Зорею – Венерою, що мало колосальний вплив на мистецтво, астрономію і календар [5; С. 282]. Це бог багатолікий, цілий міфічний комплекс, ментальний утвір, багатогранна сутність якого пронизала практично всі аспекти давньомексиканської і майянської цивілізації. Ім'я бога похідне від назви маленької барвистої пташки кецаль, яка високо цінувалась у традиційних культурах Америки та здавна слугувала символом свободоловства (ця пташка не живе в неволі). «Коатль» же – «зім'я» мовою ацтеків, яка уособлювала землю і рослинність. Божественна сутність Кетцакоатля має високе релігійне значення, вона поєднує в собі символічні якості пташки і змії як дуалістичної системи, що поєднує небо і землю. Коріння культу Змія в Мезоамериці сягає прадавніх часів, перші зображення пернатих змії датуються періодом 1500 – 500 р. до н.е. Храм Кетцакоатля із витесаною з каменю на барельєфі гримучою змією з довгим зеленим пір'ям кетцалю побудований, ймовірно, близько 200 р. до н.е.

У західноєвропейській традиції, зокрема у вікканській, цей час присвячений культові Богині весни і плодючості Остари. Ймовірно, її ім'я пов'язане з іменем англо-германської богині Еостри, на честь якої названа християнська паска – Easter. Побутують також теорії, що це ім'я має спільність з божествами плодючості, ранкової зорі, любові тощо інших давніх міфологій світу: Астхик (Вірменія), Істар (Межиріччя), Астарті (у семітів) та інших, що поєднує Остару з планетою Венера, яка була планетою вищеназваних богинь. Культ Остари у народів середземноморського регіону

на весняне рівнодення супроводжувався веселощами, святковими ритуальними іграми, пов'язаними із воскресінням (поверненням до світу живих) чоловіків великих богинь-матерів – Адоніса (давня Греція), Аттиса (стародавній Рим), Таммуза (давні хетти) та інших, що означало весняне оживання природи [6; С. 261].

Остара пов'язана переважно з плодючістю природи, а не людей і тварин, що простежується на обрядовому рівні – ритуальному поверненні плодючості рослинам і полям та ритуальному очищенні від «смерті зими» за допомогою обкурювання димом, стрибки через вогонь, обливання водою, вогняних кіл, стріл, коліс тощо.

У Давньому Римі протягом тижня тривали весняні обряди, присвячені богині Кибелі і її сину Аттису (помирання і воскресіння Аттиса символізувало, як і в міфологічних системах світу зміну пір року – помирання смерті (зими) та початок нового життя (весняне оживання природи). Цей період відповідно поділявся на два етапи: траур і веселощі [8; С. 54].

У Давній Месопотамії в цей час спочатку починала прибувати вода у Тигрі, а за кілька тижнів – у Євфраті. У давньому Вавилоні влаштовували карнавали, присвячені культу бога Мардука, на честь влаштування ним Всесвіту за допомогою тіла Великої богині-праматері Тіамат: перемігши богиню, він розсік її тіло на дві частини, створивши із нижньої землю, а з верхньої – небо, і зачинив небо на засув та приставив стражу, щоб вода не могла просочитись вниз на землю. Череп Тіамат став горою, а із зниць її потекли дві великі ріки – Тигр і Євфрат. На небі Мардук створив планети і зорі, присвятивши кожну певному богові, визначив хід Сонця і Місяця, розділив рік на 12 частин і накреслив «небесний візерунок» (сузір'я). За його замислом, боги створили людину і на знак вдячності побудували для нього «небесний Вавілон». До слова, подібні акти космогенезу зустрічаються і в інших міфологічних системах світу, зокрема відголоски такого космогенезу простежуються і в «Голубиній книзі» давніх слов'ян. На питання про походження світу і світил («...від чого зачався наш білий світ? Від чого зачалось сонце праведне? Від чого зачався ясен місяць? Від чого зачалась зоря ранішня і вечірня? Від чого зачалася темна ніч? Від чого зачалися часті звізди?») премудрий цар Давид Єсеєвич дає таку відповідь: «..Білий світ від лица божого. Сонце праведне від очей його. Ясен місяць від тем'ячка. Темна ніч від затилочка. Зоря утренья і вечірня від брів божих. Часті звізди від кучерів божих») [3].

Першим днем весни і початком року у Давньому Вавилоні вважався день (молодого) місяця після дня весняного рівнодення. В цей час правителя країни і найвищу знать відсилали з міста, а за його відсутності влаштовувались народні гуляння, оргії. Коли ж правитель урочисто повертався до міста, люди бралися до звичайної роботи, що означало початок нового аграрного року.

Воскресіння природи для багатьох давніх народів символізувало народження нового життя, відтак і нового року, зокрема, у Давній Вірменії, і у аріїв – народів Давнього Ірану і Давньої Індії новий рік – Навруз («новий день») – святкували саме на день весняного рівнодення. Навруз вважався найбільшим традиційним календарним святом, яке супроводжувалось загальним перемир'ям, наповненням глечиків зерном, молоком і водою

(заклинання на щедрий врожай, багаті надії, рясні дощі), споживанням пророслих злаків, що символізувало оживання природи. На ранок Навруза влаштовувались гучні бенкети.

Існують гіпотези про початок нового року у цей період і у праслов'ян, що засвідчує давня колядка: «Посію я огірочки проти нового року». Давньослов'янське язичницьке свято Комоїдиця, трансформоване згодом, приблизно з 16 ст., у Масляну, приурочене приходіві весни, новому року, культу пращурів, тотемному божеству ведмедю. Саме прокидання ведмедя (Кома) у барлозі, за уявленнями давніх слов'ян, асоціювалося із пробудженням всього живого від смерті-зими. На Масляну приносили жертви – млинці (солярна символіка) та коми (обрядовий хліб із декількох видів борошна) «медовому» тотему, водили ведмедів або виряджалися у ведмежу шкуру, влаштовували ритуальну ведмежу боротьбу. З пагорбів закликали весну (Сороки, Жайворонки), випікаючи із тіста «жайворонків», вигукуючи заклички із підвищень. Вірили, що в день Сорок із Вирію прилітають сорок пташок, перша з яких – жайворонок. Це свято багате на солярну символіку: колесо, встановлене на високому стовпі, на яке намагалися залізти парубки, що символізувало схід сонця, підпалені обручі, колеса тощо, котрі скочували з гір, а також запалювання багать, хороводи та ін. На Масляну проводжали Марену – божество смерті і зими, персоніфіковане в опудалі, яке виготовляли із соломи, ганчірок тощо. Інколи ж Мареною обирали котрусь дівчину. У першу частину святкового періоду з Мареною гралися, каталися, віддавали їй почесні, віншували величальними піснями, а наприкінці тижня хоронили (розривали, спалювали, топили тощо), проводжаючи зиму. Як і більшості календарно-обрядових свят у давніх слов'ян, Масляній притаманна поминальна складова. Загалом саме слов'янське слово «праздник» співвіднесене з культом пращурів. У ці дні світ живих зближається зі світом наві, внаслідок чого відбувається взаємовплив: повернення (блукання) душ померлих світом живих та вирядження їх до царства мертвих (вирію). Відповідно це «праздні», пусті дні, коли не можна починати жодної справи. Відтак, спалення опудала Марени, вигнання ряджених, які немовби репрезентували представників потойбіччя, є пережитками давнього ритуалу вигнання мертвих зі світу живих. Первинно цій меті слугувало і катання з гір на лубі, санях тощо, а також вживання поминальної їжі (млинців, куті, меду тощо) [9; С. 670].

Весняні обряди сповнені еротичними мотивами, що, за уявленнями наших пращурів, повинно було передаватися землі, стимулюючи її запліднення, тому Масляна приурочувалася також вибору нареченої для бога весняного сонця Ярила. Обирали дівчину, яка протягом року відкривала аграрні обряди, очолювала хороводи, освячувала хліб тощо, проте для неї протягом всього року табуйовані стосунки з чоловіками. Сімейно-шлюбна тематика загалом значною мірою притаманна святкуванню Масляного тижня. Молодята, які одружилися впродовж попереднього року, в Росії прив'язували до воріт і змушували цілувати прилюдно, обсипали снігом, співали їм величальних пісень, катали у санях селом та ін. Інколи ж влаштовували «цілувальник» («ціловник»), коли односельці могли зайти у дім до молодят і цілувати молоду. Протягом святкового тижня батьки молодих відвідували один одного. Любовно-шлюбна тематика

простежується і у звичаях своєрідного покарання неодруженої молоді. Такі обряди значною мірою поширені в Україні (на теренах якої Масляна не отримала значного поширення), відомі у звичаях прив'язування колодки (шматка дерева, гілки) до ноги неодруженого парубка і змушування ходити з нею, допоки покараний не відкуповувався грішми або частуванням. Ця традиція отримала назву свята Колодія [1; С. 141-142].

Вагоме місце у періоді закликання весни посідають обряди продуктивного змісту, зорієнтовані на магічні дії задля посилення росту рослин: окрім вигнання духів померлих зі світу живих, катання з високих гір із намаганням проїхати якомога далі мало на меті стимулювання росту льону, коноплі тощо – «щоб росли довгими і високими». З цією ж метою голосно співали, кричали та інше, щоб якомога далі лунав звук. В Україні і Білорусі побутував звичай жіночих гулянь у четвер Масляного тижня, який називали «Власієм» або «Волосієм», вірячи, що худоба буде вестися краще, оскільки пошановували бога скотарства – Велеса (Волоса).

Для багатьох народів світу, як видно, весняне рівнодення – одне із основних природних свят, яке несе в собі неповторний образ відновлення і відродження, становлення і пробудження життя, ствердження його як суті буття.

Література:

1. Воропай О. *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.* - К., 1993. – 592 с.; 2. Гальфрід Монмутський. *Історія бриттов. Життя Мерлина / Послеслов.* А.Д. Михайлова. – М.: Наука, 1984. – 287 с.; 3. Грушевський Михайло. *Історія української літератури.* – Том 4. <http://izbornyk.org.ua/hrushukr/hrush408.htm>; 4. *Єгиптознавство.* – Київ: «Махаон-Україна». 2007. – 32 с.; 5. *Мифологический словарь.* Гл.редактор Мелетинский Е.М. – М., 1990. – 672 с.; 6. *Мифология. Энциклопедия / Пер. с англ. Н.В.Гайдаш, Д.В.Кузнецова, У.В.Сапциной, Ф.О.Стукалова-Погодина, А.Ю.Цапенко.* – М.: «РОСМЭН-ПРЕСС», 2003. – 512 с.; 7. *Мифы античности и средневековой Европы.* / Муравьева Т.В. – М.: Вече, 2006. – 400 с.; 8. Наумовська О.В. *Художня контрадикція мотивів «життя» і «смерті» в українській усній народнопоетичній традиції.* // *Вісник Київського університету. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* – Вип. 20. – 2009. – С. 53-56; 9. Рыбаков Б.А. *Язычество Древней Руси/ Глава тринадцатая.* – М.: Наука, 1988. – 782 с.

УДК 82-343.09(=512.143)+81'38

Наталія КРОПОТОВА (Сімферополь) ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ КАРАИМСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК

Караїмські народні казки мають досить багато спільних і схожих рис з фольклорними зразками інших тюркських народів. Завдяки писемній традиції ведення сімейних рукописних фольклорних збірників, казка зберегла в собі риси архаїчного, міфо-поетичного існування текстів. Незважаючи на загальноновизнану думку про схожість сюжетів казок у неспоріднених народів, все ж казки мають свої національні особливості і самотність, зумовлені національною історією, побутом, культурою і географічними кордонами. Мета даної статті - визначити основні відмінні риси караїмських народних казок.

Ключові слова: кримські караїми, народні казки, фольклор, меджума.